

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ НА ТЕМУ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВИ («Правознавство, 10 кл.»)

Тема уроку: Історичні аспекти виникнення держави.

Мета уроку:

— охарактеризувати основні причини створення держави, сформулювати поняття «суспільство», «держава», «країна», пояснити різницю між цими поняттями, висвітлити основні економічні, політичні, соціальні передумови виникнення держави, охарактеризувати класифікацію суспільних відносин, пояснити теорії виникнення держави та простежити зміни, які відбулися в організації суспільних відносин з появою держави, ознайомити учнів із історичними типами держав.

— сформувати вміння аналізувати, узагальнювати, виділяти головне, складати план-конспект, формулювати тези конспекту, користуватися юридичною термінологією.

— виховувати громадянську активність, удосконалити навички застосовувати отримані знання на практиці та формувати громадянську позицію учнів у ставленні до влади.

Тип уроку: комбінований

Вид заняття: урок-лекція

Основні поняття: *суспільство, держава, країна, суспільні відносини, історичний тип держави.*

Навчально-методичне забезпечення уроку:

1. С.Б. Гавриш В.Л. Сутковий Т.М. Фліпенко Підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів — Київ: «Генеза». Рівень стандарту, академічний рівень. — 2010. - 221 с.

2. Гороль, Петро Каленович. Мультимедійні засоби навчання на уроках основ правознавства : навч.-метод. посіб. / П. К. Гороль, Л. Л. Коношевський, І. Ю. Данілова. — Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2011. — 128 с. : табл.

3. Кашкар'юв, Георгій Вікторович. Методика викладання правознавства в школі в опорних схемах і таблицях. Ч. 2 / Г. В. Кашкар'юв. — Х: Основа, 2011. — 48 с. : карти.

ХІД УРОКУ

І. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ.

Репродуктивна бесіда за запитаннями:

1. Який зміст, на ваш погляд, поняття «суспільство»?

2. При вивченні яких навчальних предметів вам доводилося познайомитися з поняттям «держава». Розкрийте його зміст.

3. Як ви розумієте термін «країна»?

ІІ. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ.

План уроку

1. Порівняльна характеристика понять «суспільство», «держава», «країна».

2. Поняття і види суспільних відносин та особливості їх упорядкування в додержавний період.

3. Теорії виникнення держави.

4. Історичні типи держави і права: поняття і загальна характеристика.

1. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТЬ «СУСПІЛЬСТВО», «ДЕРЖАВА», «КРАЇНА».

Пояснення.

Суспільство — історично сформована сукупність індивідів, форма колективного співжиття людей та система різноманітних (економічних, моральних, релігійних, політичних, юридичних) зв'язків і відносин між людьми.

Завдання учням.

Законспектувати визначення поняття.

Розповідь з використанням еволюційної схеми «Стадії розвитку суспільства».

Серед стадій розвитку суспільства вчені розрізняють періоди період дикості, період варварства, період цивілізації.

Період дикості — дитинство людського роду. На цьому етапі здійснювалося присвоєння готових продуктів природи, які добували за допомогою примітивних знарядь праці.

У період варварства виникає домашнє тваринництво, починається вирощування сільськогосподарських культур, удосконалюються знаряддя праці для виконання різноманітних операцій. Стає іншою і суспільна організація: первісне стадо змінюється більш досконалим об'єднанням людей, виникає окрема родина. Колективна власність на засоби виробництва та соціальна єдність обумовлюють таку організацію влади, як первісне народовладдя, первісне самоуправління. Найважливіші справи вирішували спільно на зборах членів роду, на яких обирали старійшину, вождя. Останні не стояли над родом, а очолювали

його.

З переходом до цивілізації суспільство стає соціально неоднорідним. Складаються відносно самостійні групи людей (страти): касты, стани, класи тощо. Стратифіковане суспільство завжди є внутрішньо неоднорідним: інтереси раба прямо протилежні інтересам рабовласника. Світовий досвід свідчить, що запобігти саморуйнуванню такого суспільства в змозі тільки державна організація.

Стадії розвитку суспільства

Дикість ► Варварство ► Цивілізація

Первісне закріплення.

Завдання учням.

Підготуйте відповідь на запитання.

— Які етапи розвитку суспільства виділяють вчені?

— Які основні риси цивілізаційного етапу розвитку суспільства?

Характеристика з використанням структурної схеми: «Передумови виникнення держави».

Поняття «держава» характеризує форму організації політичної влади в межах країни. **Держава** — це особлива форма організації суспільства, яка за допомогою спеціального апарату управління захищає інтереси населення певної території, регулює відносини між членами суспільства, зокрема за допомогою примусу. Основними причинами виникнення держави є:

— необхідність у більш досконалих формах управління суспільством у результаті розвитку виробництва, поділу праці, зростання чисельності населення;

— необхідність підтримання суспільного порядку, що забезпечується за допомогою загальнообов'язкових соціальних норм;

— необхідність організації захисту території та ведення війн;

— необхідність організації значних суспільних робіт (у деяких країнах Азії та Африки).

Завдання учням за характеристикою.

Скласти тезовий конспект.

Організація самостійної роботи з текстом підручника. Учням пропонується підготувати відповіді на запитання та сформулювати визначення поняття «країна»:

— Зазначте, що є спільного між поняттям «держава» і «країна»?

— У чому полягають особливості цієї окресленої території?

Завдання учням.

Законспектувати визначення поняття.

Пропонований варіант.

Країна — географічно окреслена територія на земній кулі, що має певні кордони та відрізняється від подібних утворень сукупністю етнічних, культурних, історичних, економічних та політичних особливостей.

2. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ УПОРЯДКУВАННЯ В ДОДЕРЖАВНИЙ ПЕРІОД.

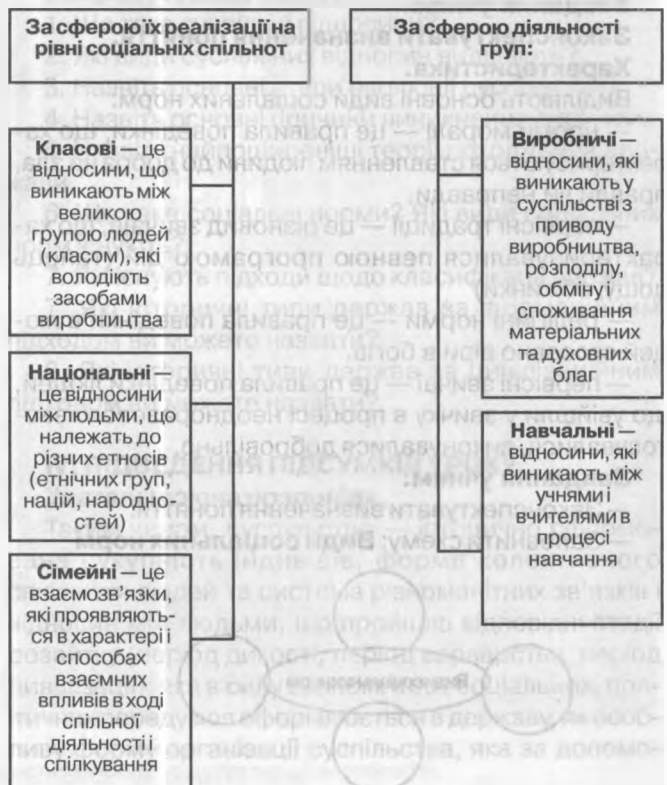
Пояснення.

Суспільні відносини — це стійкі зв'язки між соціальними групами людей, а також усередині цих груп, які мають істотне значення для існування і функціонування певної, досить великої, сукупності людей.

Завдання учням.

Законспектувати визначення поняття.

Розгорнута характеристика з використанням структурної схеми: «Класифікація суспільних відносин».

Завдання учням:

— Законспектувати визначення поняття «суспільні відносини».

— Скласти тезовий конспект.

Пропонований варіант.

Існує декілька класифікацій суспільних відносин.

Зокрема, розрізняють:

- Класові відносини;
- Національні відносини;
- Сімейні;
- Виробничі;
- Навчальні.

Розповідь.

Для регулювання різноманітних відносин, що виникають між людьми, застосовуються соціальні норми. У первісному суспільстві регулювання відбувалося звичаями і традиціями, нормами первісної моралі та релігії, всілякими заборонами (табу).

Гарантом дотримання цих норм був не примус, що притаманний державі, а страх перед надприродними силами та богами. Для первісних людей будь-яке порушення звичаїв могло призвести до негативної реакції «духів землі» та накликати небезпеку.

Завдання учням.

Скласти тезовий конспект.

Пояснення.

Соціальні норми — правила поведінки, що мають загальний характер і підтримуються особистими переконаннями людей та засобами громадського або державного впливу з метою забезпечення порядку та стабільності в суспільстві.

Завдання учням.

Законспектувати визначення поняття.

Характеристика.

Виділяють основні види соціальних норм:

— норми моралі — це правила поведінки, що характеризуються ставленням людини до добра чи зла, правди чи неправди.

— первісні традиції — це різновид звичаїв, що характеризувалися певною програмою дій (танець дощу, обжинки)

— релігійні норми — це правила поведінки в людей стосовно віри в богів.

— первісні звичаї — це правила поведінки людей, що увійшли у звичку в процесі неодноразового застосування, виконувалися добровільно.

Завдання учням:

— Законспектувати визначення поняття:

— Заповнити схему: **Види соціальних норм**

3. ТЕОРІЇ ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВИ.

Розповідь з використанням тематичної таблиці «Основні теорії походження держави»:

Назва теорії походження держави	Відомі представники	Коротка характеристика
Теологічна (релігійна) теорія	Аврелій Августин і Фома Аквінський; філософ Ж. де Местр; католицький філософ Ж. Марітен.	Держава і право — це творіння божественної волі, тому кожна людина повинна змиритися з Божою волею й підкоритися державі. Існує вищий Божественний закон, який лежить в основі права, створеного державою.
Патріархальна теорія	Арістотель і Платон. М. Драгоманов.	Держава походить від сім'ї. Сім'я як початковий осередок суспільного життя розроздається в плем'я, а плем'я — у державу.
Договірна теорія	Т. Гоббс та Дж. Локк в Англії, Г. Гроцій та Б. Спіноза в Голландії, Ж.-Ж. Руссо у Франції.	Держава виникає з угоди між правителем та підданими, що укладається з метою забезпечення порядку та організації суспільного життя.
Теорія насильства	Л. Гумплович, австрійський професор права. К. Каутський та Є. Дюрінг.	Виникнення держави обумовлено необхідністю застосування насильства в ході постійної війни родових кланів між собою.
Органічна теорія	Г. Спенсер	Держава — результат органічної еволюції, різновидом якої є соціальна революція; це біологічний організм, який народжується, зростає, ускладнюється, мужніє, потім починає старіти і вмирає.
Психологічна теорія	Г. Гард, професор Київського університету Св. Володимира Л. Петражицький.	Виникнення держави обумовлено особистими властивостями людської психіки: одні люди народжені, щоб тримати в руках владу, інші — щоб підкорятися.
Класова (економічна) теорія	К. Маркс та Ф. Енгельса. В. Ленін	Держава — результат появи приватної власності на засоби виробництва і розшарування суспільства на класи. Держава і право є інструментом захисту інтересів економічно пануючих класів.
Демографічна теорія	англійський економіст і священник Т. Мальтус.	Причина виникнення держави, — зростання народонаселення.
Расова теорія	француз Ж. Гобіно	Поява держави пояснюється ідеєю фізичної й психологічної нерівності людських рас.
Сакральна (харизматична, магічна) теорія	Дж. Фрезер	Пояснює походження держави впливом на суспільство особистості, що має емоційно-психічні властивості впливати на інших
Теорія географічного детермінізму	Є. Хантингтон, І. Мечников.	Вирішальними у визначенні темпів та напрямку суспільно-політичної еволюції, появи держави є певні суто географічні обставини (такі як клімат, ландшафт, природні ресурси).

Завдання учням .

Скласти схему.

Пропонований варіант.

4. ІСТОРИЧНІ ТИПИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА: ПОНЯТТЯ І ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.

Розповідь.

Сукупність найсуттєвіших ознак, притаманних державам у різні періоди історії, які проявляються в єдності закономірностей розвитку, засновані на однакових економічних, культурних відносин називають історичний тип держави. Згідно з формаційним підходом, історія людства — це послідовна зміна п'яти основних історичних формацій — первіснообщинної, рабовласницької, феодальної, капіталістичної та комуністичної (має дві фази — соціалістичну та власне комуністичну). При цьому зміна формацій є об'єктивно обумовленою матеріальними умовами розвитку людства. При формаційному підході вирішальна роль відводиться економічному фактору. Суспільно-економічна формація — це конкретно-історичний тип суспільства, послідовна «сходінка» історичного розвитку, обумовлена певним способом виробництва й своєрідною формою виробничих відносин. Інший підхід — цивілізаційний — покладає в основу типової класифікації держав поняття «цивілізація», її рівень, досягнутий тими чи іншими народами. Прихильники цивілізаційного підходу (Г. Кельзен, А. Тойнбі) відкидають формаційний підхід як одномірний і співвідносять державу насамперед з духовно-моральними і культурними чинниками суспільного розвитку. Англійський історик А. Тойнбі виділяє 21 цивілізацію і розуміє під цим поняттям відносно замкнений стан суспільства, яке відрізняється спільністю культурних, економічних, географічних, релігійних, психологічних та інших ознак.

Завдання учням .

Занотувати до конспекту визначення поняття «історичний тип держави» та еволюційну схему: «Основні типи держав за формаційним підходом».

Розгорнута характеристика з використанням тематичної таблиці

Первинні цивілізації — нерозвинуті цивілізації, пристосовані до життя у певних географічних умовах, слабкі, які легко виникають і легко гинуть. Їм притаманна командно-адміністративна організація влади. Держава забезпечує як політичне, так і господарське функціонування суспільства, а не визначається ними. З первинних цивілізацій збереглися лише ті, що спромоглися послідовно розвинути духовно-культурні засади в усіх видах діяльності людини (єгипетська, китайська, мексиканська, західна, православна, арабська та ін.).

Вторинні цивілізації (держави Нового і Новітнього часу, сучасні держави) тяжіють до ринкового устрою, громадянського суспільства і правової організації. Держави Північної Америки сприйняли і розвинули цю спрямованість європейських держав.

Класифікація держав за типами може бути здійснена за іншими критеріями.

Завдання учням .

Скласти тезовий конспект.

III. ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО НА УРОЦІ.

Колективна робота.

Репродуктивна бесіда:

1. Що таке суспільні відносини?
2. Які види суспільних відносин виділяють?
3. Назвіть основні етапи еволюції суспільства.
4. Назвіть основні причини виникнення держави.
5. Назвіть найпоширеніші теорії походження держави.
6. Що таке соціальні норми? Які види соціальних норм існують?
7. Які існують підходи щодо класифікації держав?
7. Які історичні типи держав за формаційним підходом ви можете назвати?
8. Які історичні типи держав за цивілізаційним підходом ви можете назвати?

IV. ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ.

Узагальнююча розповідь.

Таким чином, суспільство — історично сформована сукупність індивідів, форма колективного співжиття людей та система різноманітних зв'язків і відносин між людьми, що пройшла відповідні стадії розвитку (період дикості, період варварства, період цивілізації); яка в силу економічних, соціальних, політичних передумов оформлюється в державу, як особливу форму організації суспільства, яка за допомо-

гою спеціального апарату управління захищає інтереси населення певної території, регулює відносини між членами суспільства, зокрема за допомогою примусу. Причини її виникнення пояснюють наступні теорії походження держави: теологічна, патріархальна, договірна, насильства, органічна, психологічна, класова, расова, демографічна. Розрізняють історичні типи держав, як за формаційним підходом (рабовласницька, феодална, капіталістична та радянська [має дві фази — соціалістичну та власне комуністичну] і сучасна держава), так і цивілізаційним підходом (єгипетська, китайська, мексиканська, західна, православна, арабська та ін.).

У середині суспільства виникають стійкі зв'язки між соціальними групами людей, а також усередині цих груп, які мають істотне значення для існування і функціонування певної, досить великої, сукупності людей, які називають суспільними відносинами, що класифікуються: за сферою їх реалізації на рівні соціальних спільнот (класові, національні, сімейні) та за сферою діяльності груп (виробничі, навчальні). Суспільні відносини врегульовуються соціальними нормами (правила поведінки, що мають загальний характер і підтримуються особистими переконаннями людей та засобами громадського або державного впливу з метою забезпечення порядку та стабільності в суспільстві); виділяють такі основні види соціальних норм: норми моралі, первісні традиції, релігійні норми, первісні звичаї.

Отже, еволюція суспільних відносин пов'язана з появою такого їх регулятора як держава та виникненням права, як інструменту врегулювання суспільних відносин.

V. ПОДАЧА ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ.

Опрацюйте §1 підручника (С.Б. Гавриш. Підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів) та виконайте тестові завдання № 1—6.

Заповніть пропуски в таблиці:

Назва теорії	Представники
Патріархальна Теологічна	К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін Т. Мальтус
Договірна	Г.Гард, Л. Петражицький

За допомогою таблиці порівняйте відомі вам види соціальних норм. Використовуйте для цього знання з історії, літератури та інших предметів.

Види соціальних норм	Як і з якою метою виникають	Як і хто підтримує
Норми моралі Звичаї Традиції Релігійні норми		

Історичні типи держав за цивілізаційним підходом (єгипетська, китайська, мексиканська, західна, православна, арабська та ін.)